

**„ЖИТИЕ НА ЕДИН БЪЛГАРИН” – ИЗВОР ЗА ТРИТЕ СЪПАЛА НА
ОСВОБОЖДЕНИЕТО**

Нейчо Кънев

6000 Стара Загора, България

“THE LIFE OF A BULGARIAN” – SOURCE FOR THREE FEET OF LIBERATION

Neycho Kanev

6000 Stara Zagora

ABSTRACT

At a sense of memores of the Serbo-Turish war in 1876 atributable to the second part of the state ment of Dimitar Hadzhigenchev. The lite of a Bulgarian Manuscript completed in 1878 year.

The first dyale dedicated to Stara Zagora Uprising 1875 year. The description of the Serbian Turkish war throught the gathering of voluniteers, forming bonds the plan of the Serbian command and martial deystvia. A point at issue the third step \$Liberation is the contribution of the Bulgarian voluniteers in the Russian-Turkish war – 1877 – 1878 wear information from the seyrce myst.

Key words: Lite, spring, steps of the Liberation, the Serbo- Turkish war, fighting.

Един случаен поглед върху заглавието на предложената тема, сигурно ще накара читателят да си спомни за именитото произведение на Софроний Врачански. Без съмнение този пленителен разказ от зората на Българското възраждане е влязъл дълбоко в съзнанието на съвременниците си, а може би и в нашето разбиране за история. В краткото изложение става дума за нещо друго, поради което употребих понятието „стъпала на Освобождението”. То насочва към същността на сюжета – последните решителни крачки за освобождаването на българската нация.

Винаги е добре, когато може да подсилим известна и близка до нашата душевност представа с нови страници, които разглеждат българското родолюбие и проявлението му в революционния процес. Преосмислянето на този драматичен откъс от нашата историческа съдба, сигурно най-рано, е направено от неповторимите майстори на словото - Захарий Стоянов и Иван Вазов. Професионалният подход на историка открива и съцветието от вдъхновените им последователи. Създателите на споменните съчинения, особено за Старозагорското въстание – 1875 г. , макар и далеч от похватите на художественото слово, също очертават големите платна на епохата и допълват недостига на документи с правдивото си и добре обмислено повествование. Към казаното за тази истинска „школа” /Кънев, Н. 1983: 298-314/, трябва да добавим, че всяко известно или по-малко познато споменно съчинение е допълнение към обяснението на общите процеси и откровение за предимството на събитията, предпочетени от автора си.

Ако се върнем към първообраза на насочващата мисъл, ще отчетем определящото значение на „трите стъпала” на българската освободителна революция, както и изблиците на съпътстващата ги „Източна криза”. Независимо от насоките, съзнанието и волята на дейците малко по-късно мнозина от тях са обладани от необходимостта за запазването и преосмислянето на събитията чрез писаното слово. Навярно на второ място след известните панайот Хитов и поп Минчо Кънчев, трябва да поставим Димитър Хаджигенчев-Бечу, който завършва своите спомени през паметната 1878 г. Разликата помежду им е огромна. Поп Минчо започва да пише „Видрица” през 1873 г., когато е на вечно заточение в Диарбекир и продължава да работи върху нея неуморно и страстно до 1903 г., т.е. почти до самата си смърт (1904 г.) По-скоро, тази разлика е очертана, не само от светосхващането и интелекта

им, от несъответствието между действителност и очаквания, но преди всичко от горчивата съдба на Бечу, върху който тегне „дамгосването” заради предателство. Това обяснява незачитането му от българската историопис дори след публикуването на спомените през 1992 г. от писателя Георги Манов. Вгледаме ли се внимателно в разказа, едва ли ще открием следа от оправдание, а по-скоро, изгарящата пожертвователност за „изкупуване на вината”. Тази очевидност е въплотена в ролята му на двойствен агент на турското и руското разузнаване след въстанието през 1875 г. и израстването му като професионален революционер. С участието си в Сръбско-турската война и Българското опълчение, той сякаш „претопява миналото си”. Ако потърсим незатихналия спор около неговото „житие”, преди всичко, трябва да очертаем рамките на една биография, която носи знаменieto на общонародния идеал и смисъла на водещите събития.

Димитър Хаджигенчев е роден в Стара Загора, на 14 май 1850 г., в занаятчийско семейство. Да завършиш Светиниколското класно мъжко училище, е не само престижно за родителите, но и определящо за личността. Срещаме го като касиер в Женското дружество „Майчина любов”, читалищен деец и писар в градското тефтерхане. Това означава също, че може да се опознае животът и градът от неговата вътрешна страна, сиреч да разбере, че определящо в културното и политическото единение на градското общество е революционната организация. В огледалото на обществения живот съчетанието между просветителство и революционна дейност променя общото съзнание. По време на учителстването си в Гьок пала (Михайлово), Дервент (Змейово) и Арнаутито той създава комитети и земеделски сдружения. Не е трудно да се разбере защо точно учителят от Джамбазито (Калояновец) е избран за войвода на местната чета. Все пак, в облика на този човек, остава най-значимото. Той е участник в Старозагорското въстание – 1875 г., емигрант, който осмисля преживяното и започва да си води „дневни бележки”, а малко по-късно е доброволец в Сръбско – турската война през 1876 г. и опълченец в Руско-турската война 1877-1878 г. Този невъобразим порой от събития и прояви му помага да потърси връзката между нещата и явленията. Едно от най-силните му видения в метежната сила на времето, е стопанското, културното и политическото израстване на Стара Загора. Поради това в описанията на незабравимите картини от родния град, сякаш няма съперник в цялата поредица от автори на спомени. Прочетени веднъж записките му, налагат впечатлението, че не са просто автобиография, а самобитен изказ и начин да се изведе общонародния идеал в смисъла на всичко случило се и изживяно.

Независимо от неохотата да изреждаме нещата в едно житейско битие и опасението да не изместим същността на темата, все пак, е редно да подчертаем, че неговият следосвобожденски живот се основава не само на борбата за съществуване, но и на вътрешното удовлетворение от обществената дейност като „послесловие” на възрожденските стремления. В битността на църковен настоятел, откриваме приносът му при въздигането на старозагорската черква „Свети Николай” а в дейността, като секретар-касиер на местното опълченско дружество „Шипка”, достигаме до присъствието му по построяването на паметника на подполковник Павел Петрович Калитин и III опълченска дружина (1927 г.), както и на връх Шипка (1934 г.). Почива на 10 март 1932 г. в родния си град. /Аяров, Ив. ..., 2004: 140, 145, 147, 205, 216, 220, 238/

Като преоткриваме, че вътрешните подбуди на Освобождението може да се потърсят в „преображението” на едно лице, не означава да загърбим решаващото значение на процесите и явленията. Затова, когато подбирах темата на този кратък очерк, насочих вниманието не само към преживяванията на автора в Сръбско-турската война, но и към нейното косвено въздействие върху сцената на българското националносвободително движение. Необходимостта от съобразяване с документите и предходните проучвания, понякога кара изследователят да предопредели избора на лицата и събитията. Поради това, ще се ограничи да посоча под линия някои заглавия, които хвърлят светлина върху същността на нещата.

/Чехларов, Н., 1906/1907: 18 и .../ Избягването на натиска на общоприетите описания, означава да съотнесем историческата тъкан на източника към всички онези писмени паметници, без които не може да мине съвременният изследовател /Хаджигенчев –Бечу, Димитър, 1878: РИМ, Сп.ф. 6СЗ 126/ Поради малобройността на документалните извори, подобен текст, може отново да ни върне към „преодоляването на междата” в българската участ, която от небитието на историята ни нарежда отново в семейството на свободните европейски народи. Благополучието на непрекъснато разширяващия се книжен поток за същността на „комитетското десетилетие”, отражението на „Източния въпрос” и Освободителната война още по-уверено ни кара да напомним, че разказаното от Димитър Хаджигенчев е предизвикано от този вододелен период. В разбирането и представата за него стои Сръбско-турската война – 1876 г. Дали тя е продължение на освободителната епопея или епизод от героизма на българските доброволци, получили заслуженото название „Гвардията на сръбската армия” или пък, е съвкупност от цялостното историческо творение на епохата, може да установи само непредубеденият читател на спомените.

В рамките на едно кратко изложение е позволено да се засегнат само основните въпроси. Те заедно с впечатляващите подробности са изписани с равен калиграфски почерк на 65 страници.

Трябва да се преодолеят не малко инстинкти и враждебност към този извор, за да се спрем и огледаме непосредствените данни за съсредоточаването на „хъшовете” и формирането на четите. Заедно с това трескаво движение и патриотично опиянение, естествено се налага изводът, че докато в Българско се разгаря пламъкът на Априлското въстание значителна част от боеспособните сили на революцията са приковани в бездействено очакване на сръбска територия. Димитър Хаджигенчев схваща възбуждащата надежда и родолюбивите настроения, обхванали революционерите, но също и политическият смисъл на „второто лице” на Освобождението. За него напомня поредицата от имена на руски офицери, изпратени от Славянофилските комитети, но несъмнено горещи поклонници на идеята за славянско единство и взаимопомощ. Най-важното за нас е, че събраните хъшове в Кладовската крепост „Фетислям” сформират четите на Панайот Хитов, в чийто щаб е включен Димитър Хаджигенчев, а също и на Филип Тотю, Ильо Марков, Симо Соколов, Христо Македонски и други.

Наистина, това е истински низ от легендарни имена, способни да поддържат духа на четниците и да оставят назад огорченията им от лошото въоръжение и липсата на униформи.

В структурната пластика на изложението ясно се откроява планът на сръбското командване, според който доброволците трябва да навлезат в Българско и да повдигнат народно въстание. Това ни прави още по-възприемчиви към действията на четите на Панайот Хитов, Филип Тотю и Симо Соколов. Първата битка е при с. Ново корито, където най-големи загуби понесят Панайот-хитовите четници. Те са принудени да се оттеглят към Пандирало на сръбско-турската граница и да изпратят прошение до руския генерал Черняев за самостоятелни действия без сръбска опека.

Сигурно никой не може да спре до тук и да остане безучастен към описанието на последвалите люти битки и очакването за изблик на „втора революционна вълна”. На 29 юни 1876 г. , снабдени с едно малко оръдие, около 1100 бойци през местността Бабина глава се насочват към Берковица. Следват девет дни на напразно скитане и горчиво разочарование. Очевидността на тази обреченост довежда до решението на войводите да продължат настъплението в различни посоки. Когато се опитваме да проследим неговото развитие според разказът на летописец, ще открием похода на четите на Панайот Хитов и Филип Тотю, които стигат до Чипровец и се установяват на лагер до манастира ”Свети Иван”. В огледалния образ на победата им стои злощастната новина от 10 юли за поражението на сръбската войска при Велики извор. Четите трябва да се притекат на помощ и с успех участват в битката при Алексинац.

Нестаената надежда за обрат във военните действия, както умонастроенията от натрупания опит, довеждат до създаването на самостоятелна българо-руска бойна единица. В края на август в Делиград е сформирана Руско-българската бригада с командир полковник Н. Медведовски. В състава на трети батальон е зачислен Димитър Хаджигенчев. Родолубието на тази „Гвардия на сръбската армия” е извисено от Иван Вазов, в епичните картини на битките през войната. Ако пропуснем тези вълнуващи редове от българската литературна класика, отново ще достигнем до документалността на „дневните бележки”. Бечу не забравя да отбележи, че на Рождение Богородично – 8 септември след полагане на клетва, подразделението влиза в бой. Омразата към тиранията и искреното самопожертвование са отразени в описанието на боевете при Гредетин. След тях лично ген. Черняев връчва ордени за раброст, а капитан Райчо Николов е произведен в чин майор.

Послесловието на тази част от спомените е по-скоро горчива въздишка по погубените очаквания. Сега, може да си представим преживяванията на легистите от предходните години, свързани с разоръжаването им от сръбските власти, както и обладаващата ги готовност за нови битки. Насочването на доброволците към емигрантските средища в Румъния и Русия /Юбилеен вестник, 1996:8 с./ със сигурност е предопределението за „третото стъпало” на Освобождението, което е разгледано в следващата, заключителната част на спомените.

Тези вододелни събития в българската историческа участ от края на XIX век са и времето на забережителни човешки съдби. „Житието” е непосредствения им отглас, но то показва неподражаемият усет на автора му за движението и развитието на процесите и правдивото отношение към приносът на личностите. Неговият впечатляващ разказ е без противоречиви мисли, тъй като е пряка насока за решаващото значение и епичността на революцията, както и истинско преклонение пред жертвеността на обикновения човек. Избраният подход ни прави по-възприемчиви за величието на историята. Димитър Хаджигенчев не е блестящ литератор, но е добър тълковател на собственото си време. Поради това, макар и публикувани, спомените очакват своето място в научните изследвания и популярните публикации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аяров, Ив., Кънев, Н., Ганева, Н. Възрожденска Акарджа и Стара Загора. Стара Загора, 2004, с.с. 140, 145, 147, 205, 216, 220, 233.
2. Кънев, Н. Исторически корени и предпоставки за възникването и развитието на мемоарната литература за Старозагорското въстание /1875 година/. – В: Н а у ч н и т р у д о в е и м а т е р и а л и по история и теория на науката и техниката. Т. I. София, 1983, с. 298-314.
3. Хаджигенчев – Бечу, Димитър. Житие на един българин. – Регионален исторически музей /РИМ/ - Стара Загора, Сп Ф. 6 Сз 126.
4. Чехларов, Н. документи за българското възраждане. – СбНУНК, кн. 22-23, 1906/1907, с.18 и сл.; НБКМ-БИА, II, Г. 859; Христов, Хр. Освобождението на България и политиката на западните държави 1876-1878. С., 1968, с. 44-45 и сл.; Възпоменателен сборник по случай 100-годишнината от Освободителната война 1877-1878. I, с. 27-35; Генов, Ц. Освободителната война 1877-1878. С., 1978, с. 28-30.; История на България. Том шести. Българско възраждане 1856-1878. С., 1987, с. 422-424 и др.
5. Юбилеен вестник. Национален парк-музей Шипка – Бузлуджа. Казанлък, год.I, бр. 1, 1996, 8 с.